

Веклич Ю.І.,

старший викладач кафедри англійської філології
Гуманітарного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті автор приділяє особливу увагу дослідженню передумов формування міжкультурної комунікативної компетенції учнів середніх загальноосвітніх закладів. Розглядає мовленнєву та мовну компетенції, аналізує мовленнєву діяльність та мовленнєву поведінку.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна компетенція, мовленнєва діяльність, мовленнєва компетенція, мовна компетенція.

Зовнішня та внутрішня політика України, її стратегічний курс на поглиблену демократизацію всіх сфер життя, належність до європейської та приєднання до світової спільноти сприяє розширенню контактів з людьми різних мов та культур, розвитку інтеграційних та міграційних процесів, нових інформаційних і комунікативних технологій, а це потребує вивчення найбільш поширених мов міжнародного спілкування з метою взаєморозуміння, толерантності та взаємоповаги. Все частіше багатомовність розглядається як відображення культурного розмаїття, як суттєве досягнення людства, як найкраща гарантія взаєморозуміння між народами, як основна мета в галузі вивчення іноземних мов громадянами Європейської спільноти – володіння кожним мешканцем Європи хоча б двома іноземними мовами.

Культура країни мови, що вивчається, стає невід'ємною частиною змісту навчання іноземних мов у навчальних закладах України. У зв'язку з цим актуальним завданням є вдосконалення процесу навчання іноземної мови, основною метою якого висувається не тільки, і не стільки комунікативна компетенція, скільки соціокультурна, міжкультурна компетенція, яка вміщує в себе і комунікативну. Отже з'являється нагальна необхідність доповнення й уточнення існуючих підходів до організації навчального процесу з іноземної мови в навчальних закладах.

Характерна ознака навчання іноземних мов (ІМ) у середніх загальноосвітніх навчальних закладах визначається як система, функції якої залежать від цілей навчання та виховання, принципів і змісту навчання іноземної мови. За останній час основні орієнтири розвитку освіти в суспільстві дуже змінилися. Якщо раніше мова йшла про можливість передачі знань, то сьогодні очевидно, що знання не передаються, а отримуються у процесі особистісно-значущої діяльності.

Самі знання, без певних навичок і умінь, не розв'язують проблеми освіти людини і підготовки її до реальної діяльності поза стінами навчального закладу.

Оскільки сучасне навчання ІМ відбувається в умовах «полілогу культур», тобто інтенсивного спілкування та співпраці між країнами і людьми з різними мовами та культурними традиціями, то і навчання іноземної мови у середній школі передбачає розвиток здатності учнів використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Ця мета передбачає взаємопов'язаний комунікативний і соціокультурний розвиток учнів засобами іноземної мови для підготовки їх до міжкультурного спілкування у різноманітних сферах життєдіяльності [1].

Педагогічні, психологічні і методичні аспекти щодо передумов формування міжкультурної комунікативної компетенції достатньо широко висвітлено в науково-педагогічній літературі та періодичних виданнях (Б. Беляєв, Н. Бизова, О. Ветохов, Т. Гаджієва, М. Дем'яненко, И. Зимняя, М. Зубко, Л. Козіна, О. Корчажкина, Г. Крючков, С. Николаєва, Л. Панова, С.

Рахманська, Е. Ареф'єва, И. Бим, Н. Матяш, А. Павліченко, Е. Полат, В. Редько, П. Сисоев, В. Яніна та інші). Проте ми вважаємо, що ґрунтовні висвітлення науковців щодо формування міжкультурної комунікативної компетенції використовуються не в повній мірі в педагогічній практиці роботи в навчальних закладах через обмаль часу, який має вчитель у своєму розпорядженні для дослідження та вивчення науково-педагогічної літератури.

Отже, враховуючи вищевикладене, нам уявляється можливим сформулювати суть проблеми — існує необхідність конкретизації і доповнення теоретичних основ щодо передумов формування міжкультурної комунікативної компетенції в учнів середніх навчальних закладів.

Нами досліджено, що оволодіння учнями іноземною мовою як засобом спілкування на сучасному етапі передбачає формування у них певного рівня **міжкультурної комунікативної компетенції (МКК)**, здійснення в цьому процесі виховання, освіти, розвитку особистості учня.

Визнано, що реалізацією міжкультурної комунікативної компетенції є мовленнєва діяльність.

Під **мовленнєвою діяльністю (МД)** розуміють форму спілкування людей, які належать до єдиної мовної спільноти, засобами мови [3].

Основними **видами** мовленнєвої діяльності є:

- **розуміння** (усної форми мови – **аудіювання** та письмової – **читання**); говоріння (монолог як форма продуктивного говоріння та діалог або **полілог** як інтерактивне говоріння);
- **письмо** як окремий продуктивний вид мовленнєвої діяльності.

Ми вважаємо за необхідність розглянути складові МКК більш детально.

Комунікативна здатність людини за своєю суттю — інтегративна і ґрунтується на таких компетенціях:

- **мовленнєва** (розуміння, говоріння, письмо);
- **мовна** (знання фонетики, графіки, орфографії, лексики, граматики);
- **дискурсивна** (комунікативні вміння, пов'язані з умовами реалізації окремих мовленнєвих функцій із застосуванням адекватних мовних моделей-

зразків); це здатність керувати мовленням та структурувати його за допомогою тематичної організації, зв'язності, логічної організації стилю та реєстру, риторичної послідовності;

- **соціокультурна та соціолінгвістична** (знання, уміння використовувати у спілкуванні та пізнанні іншомовні соціокультурні і соціолінгвістичні реалії);

- **стратегічна** (розвиток здатності учнів до самостійного навчання і самовдосконалення, бажання спілкуватися, слухати і розуміти інших, адекватної оцінки та самооцінки). Це уміння вибирати ефективні стратегії для розв'язування комунікативних завдань; уміння самостійно здобувати та застосовувати знання, планувати навчальний процес і оцінювати свої знання.

МКК, як сукупність мовної, мовленнєвої, дискурсивної, соціокультурної, соціолінгвістичної, стратегічної компетенцій, охоплює різноманітні тематичні сфери людської діяльності: власну особу та особу комуніканта, повсякденне життя, громадсько-політичний устрій, звичаї, національні та культурні традиції та ін. Але учні повинні володіти мовленнєвими уміннями на загальному базовому рівні, достатньому для здійснення спілкування у певних типових комунікативних сферах.

На нашу думку, основою МКК є комунікативні вміння, сформовані на основі мовних знань і навичок, а також соціокультурні знання, навички та вміння, які, у свою чергу, також інтегративні, тобто включають цілий ряд компетенцій.

Так, мовна компетенція складається з мовних знань (лексичних, граматичних, фонетичних та орфографічних) і відповідних навичок; мовленнєва компетенція включає компетенції в аудіюванні, говорінні (діа-логічному та монологічному), читанні та письмі. Формування мовленнєвих умінь неможливе без оволодіння мовним матеріалом, мовленнєві навички є складовою частиною мовленнєвих умінь.

Зміст комунікативної компетенції можна показати у вигляді *схеми 1*. Розглянувши її, ми виявили, що мовленнєва та мовна компетенції включають:

- уміння здійснювати усне спілкування в типових ситуаціях навчально-трудової, побутової та культурних сфер спілкування;
- уміння розуміти на слух основний зміст автентичних текстів;
- уміння читати і розуміти автентичні тексти різних жанрів та видів з різним ступенем розуміння їх змісту (повним розумінням або з розумінням основного змісту);
- уміння зафіксувати та передати письмово необхідну інформацію;
- засвоєння учнями програмного мовного матеріалу як засобами оформлення або розуміння висловлювань у процесі спілкування на рівні, визначеному стандартом. Для цього учням необхідно зрозуміти і засвоїти комунікативні функції засобів спілкування для їх конкретного вживання у відповідних мовленнєвих ситуаціях, уміти самостійно добирати саме ті мовні та мовленнєві засоби, які є оптимальними для реалізації комунікативного наміру та адекватними в соціально-функціональному плані у сфері спілкування [4].

Будь-який процес спілкування відбувається з метою отримання або передачі певної інформації. Для того, щоб процеси комунікації відбувалися успішно, у співрозмовника мають бути сформовані мовні навички та мовленнєві уміння, які забезпечують певний рівень вербальної комунікації, а також власне механізми спілкування, які важливо сформувати і без яких спілкування як діяльність не завжди може відбутись. Окрім того, необхідно володіти навичками та вміннями у разі необхідності залучати до задоволення потреб спілкування компенсаторні засоби.

Досягнення повноцінної комунікації неможливе без оволодіння соціокультурною та соціолінгвістичною компетенціями, тобто уміння вибирати та використовувати мовленнєві форми для здійснення комунікативного наміру у конкретній ситуації та уміння враховувати культурні особливості, правила вербальної та невербальної поведінки в типових ситуаціях спілкування [4].

ЗМІСТ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ



Соціокультурна та соціолінгвістична компетенції складаються з країнознавчої (знань учнів про культуру країни, мова якої вивчається) та лінгвокраїнознавчої (володіння учнями особливостями мовленнєвої та немовленнєвої – міміка, жести – поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування) компетенцій, тобто сформованість в учнів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту ж інформацію, що й носії мови, і досягати у такий спосіб повноцінної комунікації [5, 43].

Соціокультурний компонент змісту навчання визначає та зумовлює використання мови в конкретних ситуаціях. Так, знання норм поведінки, цінностей, правил спілкування необхідно для вибору вірного мовленнєвого реєстру (коли сказати, наприклад, «*How are you doing, sir?*», а коли – «*What's up, dude?*») [2].

Мовленнєва поведінка є носієм зовнішньої форми мовленнєвого спілкування. Способи мовленнєвої поведінки визначаються прихованою системою «культурних правил» нації. Поняття «мовленнєва поведінка» вміщує: 1) вербальні реакції співрозмовників: фрази, які вимовляються за певних соціокультурних обставин, тобто звороти початку, перебігу, завершення мовленнєвого акту, модальні слова, звертання, службові слова, різноманітні репліки, повтори, перепитування; 2) невербальні реакції співрозмовників: пози, жести, жестикулювання, міміка, компоненти мелодико-інтонаційного оформлення мовлення); 3) формалізатори мовленнєвої поведінки — мовленнєві стратегії, або, «формальні особливості реалізації мови», соціокультурні показники, тенденції мовленнєвої поведінки.

Вибір формалізаторів мовленнєвої поведінки визначений конкретними умовами спілкування, перш за все, ситуацією спілкування. Володіння зовнішньою формою МД – мовленнєвою поведінкою – не менш важливо при спілкуванні ніж володіння внутрішньою формою – лексико-граматичними та фонетичними навичками, а також змістовним боком МД – умінням виразити свою думку. Невірна мовленнєва поведінка означає або невірну інтерпретацію

висловлювання співрозмовника, або невідповідне вживання будь-якої мовленнєвої формули, або невживання її там, де того потребує ситуація спілкування [3].

Мовленнєва поведінка пов'язана з поняттям національного менталітету. Національний менталітет, або «образ світу» – це особливий психологічний спосіб життя носіїв певної культури, який базується на своєрідному зібранні законів і виступає як сукупність системи духовних цінностей – уявлень, особливостей відчуттів, мислення, мовлення, поведінки. Знання національного менталітету дозволяє описати своєрідність *бачення* даною спільнотою людей оточуючого світу і пояснити специфіку їхнього *реагування* на нього.

Схема 2

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ



Дослідивши цю схему 2 ми виявили, що соціокомунікація – це сукупність прийомів та засобів усної та писемної передачі інформації представниками певних культур або субкультур.

Національна ментальність – спосіб мислення представників певних культур або субкультур, який визначає їхню поведінку та очікування подібної поведінки з боку інших. Вона складається з загальних характеристик (свята,

традиції, обряди), ситуативних характеристик та культурного самовизначення (угруповань за інтересами, політичними поглядами, професією тощо) [5].

Отже, міжкультурна комунікативна компетенція є поняттям інтегративним і складається з цілого комплексу компетенцій (мовної, мовленнєвої, дискурсивної, соціокультурної, соціолінгвістичної, стратегічної).

Досягнення повноцінної комунікації з носіями мови можливе лише за умови сформованості всього комплексу вищезгаданих компетенцій, причому провідною змістовною лінією слід вважати мовленнєві вміння, формування яких неможливе без оволодіння мовним матеріалом і нерозривно пов'язане із соціокультурними, країнознавчими знаннями.

Що стосується рівня володіння іншомовною МКК, то учні мають засвоїти мовний і мовленнєвий матеріал у межах, визначених Держстандартом, тобто реалізація іншомовного спілкування зумовлюється різноманітністю та складністю лексико-граматичного оформлення, тематикою та ситуацією спілкування. Учні мають вміти самостійно вибирати саме ті мовні та мовленнєві засоби, що є оптимальними для реалізації комунікативного наміру та адекватними в соціально-функціональному плані ситуації спілкування.

ДЖЕРЕЛА

1. Державний освітній стандарт з іноземної мови (загальна середня освіта) V – IX класи / керівн. автор. колективу С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 1998. – 32с.
2. *Зубко М.М.* Роль індивідуальних особливостей учнів під час навчання іншомовного усно-мовленнєвого спілкування / М.М. Зубко // Англійська мова та література. –2003. – № 8 (18). – С.1
3. *Корчажкина О.М.* Что такое аутентичное речевое поведение / О.М. Корчажкина // Иностр. яз. в школе. – 2001. – № 3. – С. 33– 38.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Пояснювальна записка // Іноземні мови в навчальних закладах. 2002. – № 1-2. – С. 43– 47.

5. *Сысоев П.В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка / П.В. Сысоев // Иностр. яз. в школе. – 2001. – № 4. – С. 12– 14.*

***Современные тенденции формирования
межкультурной компетенции учеников
среднего школьного возраста
в общеобразовательных заведениях***

В статье автор уделяет особое внимание исследованию предпосылок формирования межкультурной коммуникативной компетенции учеников средних общеобразовательных учреждений. Рассматривает речевую и языковую компетентности, анализирует речевую деятельность и речевое поведение

Ключевые слова: межкультурная коммуникативная компетентность, речевая деятельность, речевая компетентность, языковая компетентность.

***Modern tendencies of the formation
of intercultural communicative competence
of the pupils of the comprehensive secondary
educational establishments***

The article deals with the research of theoretical grounds of the formation of intercultural communicative competence of the pupils of the comprehensive secondary educational establishments. The author studies the speech and language competencies, analyses speech activity and speech behaviour.

Key words: intercultural communicative competence, speech activity, speech competence, language competence.